

HIER ZIJN LEEUWEN

Katerina Poladjan

Hier zijn leeuwen

Vertaald uit het Duits
door Floor Borsboom

Nieuw Amsterdam

De vertaalster ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel *Hier sind Löwen*

© 2019 S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main

© 2021 Nederlandse vertaling Floor Borsboom /

Uitgeverij Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Nanja Toebak

Omslagbeeld © Mark Owen / Arcangel Images

Foto auteur © Andreas Labes

NUR 302

ISBN 978 90 284 5107 0

www.wereldbibliotheek.nl

HIC ET NUNC

Ik doe het plafondlicht aan. Op meerdere tafels liggen stapels papier en rollen perkament. Ik ruik aarde, ei en zwam, houtstof en oud dier. Mijn adem strijkt over het boekomslag, mijn adem is te warm, te warm ook mijn huid. Ik werk zonder handschoenen en las een pauze in. De bladen van het boek zijn uit hun beschermhoes gehaald en netjes op stapeltjes gelegd. Lang geleden lag dit boek misschien onder het kussen van een zieke, en wachtte men de volgende ochtend met angst en beven zijn ontwaken af, in de hoop op de heldere oogopslag van het beginnende herstel. Misschien waren de bomen al kaal, misschien was er geen voer voor de koe, misschien was de vertrouwde berg verschoven. Zeventienduizend handschriften en boeken liggen in de kelders en depots van het archief opgeslagen, kaarten, folianten, gravures in rekken, laden en kluizen, en steeds duidelijker hoor ik in het ruisen van de ventilatie het gemurmel van hun woorden en stemmen.

ISTANBUL

In de bus van het ene vliegveld naar het andere, buiten een wirwar van taxi's en mensen, ik was weer in Istanbul.

Vijf naalden, vijf zijden draden, twee zwarte,
twee rode, een witte.

Bij elke halte werd het drukker in de bus. Ik had een zitplaats, zat wat weg te dromen. Een jonge moeder zette haar kind bij me op schoot, ze deed het zwijgend en vanzelfsprekend. Het kind zat heel stil, draaide zich maar één keer naar me om en keek me aan. 'Het schiet niet erg op, hè?' zei ik. Het kind lachte, mijn Turks klonk houtherig na al die jaren.

De rode draad in het oog, de witte er meteen achteraan,
aantrekken.

Op het Taksimplein moest ik overstappen. Ik had nog wat tijd over en nam plaats in de lobby van Hotel Marmara. Ik bestelde thee en belde Tarık. Tien jaar geleden had ik tijdens mijn stage in Istanbul bij Tarık en zijn moeder gewoond. Ik was toen net klaar met mijn studie kunstgeschiedenis, had er een paar semesters oriëntalistiek aan vastgeplakt en mijn geest was alle theorie moe. Ik snakke naar concrete materie

en meldde me aan voor een stage in een van de ateliers van de Süleymaniye-bibliotheek. Ik werd ingewijd in het restaureren van oude handschriften, en voor het eerst hield ik boeken in mijn handen van tien eeuwen oud. Terug in Duitsland liet ik mijn promotieplannen varen en ging bij een boekbinder in de leer.

Wit, rood, wit, de zwarte draad eronder,
steek voor steek, strak aantrekken, strakker.

Tarik klonk niet erg verbaasd dat ik belde. Tien jaar geleden had hij mij de stad laten zien, één keer een onderaards gewelf van een Byzantijns paleis, waar kratten drank, gym schoenen en frituurpannen opgeslagen lagen, een andere keer had hij op een binnenplaats een roestig luik opengetrokken en waren we over trappen bezaaid met afval en dode ratten een flink eind afgedaald. In het donker tussen de zuilen van een antieke cisterne had hij staan oren over de watervoorziening die in deze stad altijd al een uitdaging was geweest. En toen me daar zo diep onder de grond opeens de angst voor een aardbeving bekwam, schitterden zijn ogen in het schijnsel van de zaklantaarn en fluisterde hij: ‘Aardbevingen – ik vind het heerlijk als de natuur de mens een lesje leert.’

Tarik is classicus, bibliofiel, verzamelt cameeën en is zich bij elke stap bewust van het stof der eeuwen en het bezinksel van millennia onder zijn voeten. Denk ik aan zijn bureau, dan zie ik er een oud-Griekse uitgave van de *Ilias* op opengeslagen liggen. Denk ik aan zijn stem, dan hoor ik gedichten van Goethe of Herder, die hij net zo vlot citeert als verzen van Omar Khayyam: ‘Toen de nachtegaal de weg vond naar de gaard, zong hij dronken in mijn oor: geniet van het heden,

niemand vond ooit de weg naar het verleden.’ Of zoiets.

Tarik en zijn moeder woonden in een traditioneel houten huis met uitzicht op de Bosporus. Osmaans hout en een fraaie locatie stelden hen echter niet in staat de eindjes aan elkaar te knopen en ze verhuurden een mooie kamer op de eerste verdieping. Vandaar voerde mijn weg me dagelijks naar de aanlegsteiger van de pont en dan verder met de boot over de waterscheiding tussen Azië en Europa. Tarik vergezelde me dikwijls op mijn weg, en wanneer er in het voorjaar dolfinen uit het water sprongen, riep hij: ‘U moet zingen, Helen, want we weten van Herodotus dat die dieren de mythische zanger Arion het leven redden toen hij door op geld beluste rovers overboord werd gegooid, zing!’ Zodra we in Eminönü aan land gingen, bood hij me een verfrissingsdoekje aan, nam er zelf ook een, maakte zijn handen schoon, en dan geurden we om het hardst naar citroenen uit Çeşme of lavendel uit Burdur.

We hadden elkaar in geen jaren meer gezien of gesproken, elkaar slechts af en toe een kattenbelletje gestuurd.

‘Bent u in Istanbul, Helen?’ Tarik bleef hardnekkig u zeggen, hoewel we elkaar al meer dan eens hadden voorgesteld om over te gaan op je en jij.

‘Op doorreis. Ik wil naar het oosten, om te beginnen naar Ordu. Vandaar is er een busverbinding naar Kars. Mijn vliegtuig vertrekt om vier uur.’

‘Wat voert u naar Anatolië? *Hic sunt leones* schreef men in de oudheid bij de witte plekken op een landkaart.’

‘Zouden we elkaar nog even kunnen zien?’

‘Op zo’n korte termijn ben ik niet beschikbaar. Maar ik zou u – uiteraard met uw welnemen – in Ordu kunnen treffen en escorteren.’

Ik keek uit het raam. Het decemberlicht was hard en helder. De stad was veranderd. Ik was veranderd.

Laat ik bij het begin beginnen.

ZEEGEZICHT MET ARARAT

De dag van mijn aankomst in Jerevan begon met een ruige landing. Op enkele medereizigers en een paar vermoeide beveiligers na was de hal van het vliegveld uitgestorven, de bagageband ontwaakte uit een diepe slaap. Al bij het openen van de laatste schuifdeur las ik mijn naam op een wat achteloos opgehouden bordje en was opgelucht dat ik echt werd verwacht.

‘Helene Mazavian? Mijn naam is Levon Petrosian, welkom in Jerevan,’ zei de man in het Russisch. Hij had opdracht om me naar het appartement te brengen waar ik de komende weken zou verblijven. Ik drong er echter op aan om rechtstreeks naar het instituut te gaan. Het regende. De ruitwissers smeerden de oktoberochtend uit over de voorruit. Mijn chauffeur was niet erg spraakzaam, ik was hem daar in stilte dankbaar voor.

Een steile oprit voerde naar het Matenadaran, grijs en imposant verhief het instituut voor Armeense handschriften zich tegen een rotswand boven het keteldal van de stad. Hier zou ik de volgende drie maanden dus komen te werken.

‘Weet u zeker dat u wilt wachten? Het is nog vroeg, en het duurt nog wel even voordat het opengaat.’

‘Ik vind het niet erg om te wachten.’

Hij leek geamuseerd, haalde zijn schouders op, tilde mijn

koffer op het voorplein en wenste me een aangenaam verblijf. Na een paar meter stopte hij weer en opende het raampje.

‘Als u van jazz houdt, er is een bar in de Abovyanstraat, daar speel ik af en toe. Het is niet zo ver van uw appartement.’

‘Jazz?’

‘Weet u daar iets van?’

‘Nee.’

‘U bent toch welkom.’ Hij reed weg.

Ik keek de auto na. Levon Petrosian. Een lichte nevel hing boven de stad.

Het was koud. Ik hulde me dieper in mijn jas en begon op en neer te lopen, slenterde naar het grote standbeeld van Mesrop Masjtots op het plein voor het archief. Somber en kolossaal troonde de vader van het Armeense alfabet op zijn sokkel, aan zijn voeten knielde zijn leerling Koryun. Ik leunde tegen diens koude arm en keek met hem op naar de strenge gelaatstreken van de meester. Abovyanstraat zou ik wel kunnen onthouden. Abovyan. Petrosian. Mazavian. Mijn achternaam bevond zich plotseling in fonetisch gezelschap. Tot nu toe had ik die gedragen als een slechtzittend kledingstuk, als een verfomfaaide hoed die ik zelfs tijdens het eten niet afnam.

Ik was een jaar of tien, en al mijn poppen heetten net als ik – Helen. Als ik met hen speelde noemde ik hen allemaal net ietsje anders, Helen, Helli, Helene, zodat ze zich niet allemaal tegelijk aangesproken voelden. Ik had vijf Helens en twee grasparkieten in mijn kamer. Ik woonde met mijn moeder Sara in een bescheiden rijtjeshuis, haar atelier had ze in de kelder. Op een warme dag vlak voor de zomervakantie kwam ik uit school en liep meteen door naar mijn kamer om te

kijken hoe het met mijn parkieten ging. De vogels leefden, maar ik miste iets. Ik keek om me heen, daar was mijn bed met de groene deken en de posters aan de muur. Maar de poppen waren weg, en ook de beer en mijn varken. Ik liep de trap af naar Sara's atelier. In de gang rook het naar verf en oplosmiddelen. De deur zat op slot. Ik klopte en bonkte. Wat is er? Doe de deur open! Ik hoorde haar kwieke voetstappen op de stenen vloer. Ben je nu al thuis, is er een les uitgevallen? Het is half twee, ik kom elke dag om half twee uit school. Ik drong me langs haar heen. Eerst herkende ik de beer, zijn kop zat er niet meer op, en toen zag ik stukken van mijn poppen en mijn varken en een paar van mijn kindertekeningen en foto's voor de ezel op de grond slingeren. Hier een arm, daar een hoofd, de rest was op een grote houten plank geplakt en met verf besmeurd, ertussenin foto's van dode kinderen, die kende ik al. Dode Armeense kinderen in zwart-wit en sepia waren niets bijzonders meer, Sara plakte ze al jaren op haar doeken. Ze stond midden in die ravage te roken. Ik zei niets, zij ook niet. De pop met krulhaar naast de foto van een broodmager meisjeslichaam. Ze lag in het stof, en voor het eerst drong het tot me door dat het echte mensen waren op die foto's. Zo dood kan een kind toch niet zijn, dacht ik nog.

Ik schopte Mesrop Masjtots tegen zijn scheenbeen om me van de bladeren te ontdoen die aan mijn zolen plakten, ging op mijn koffer zitten en stuurde Danil een berichtje: Ben goed aangekomen.

Uit de verregende wirwar van auto's en voetgangers onder aan de oprit maakte zich een gestalte los die zich met kortdate pas een weg omhoog baande naar het Matenadaran.

'Mijn zoon heeft me gebeld, hoe haalt hij het in zijn hoofd

om u hier zo vroeg af te zetten? Het spijt me echt verschrikkelijk, neemt u me alstublieft niet kwalijk. Hartelijk welkom, Helen, ik ben Evelina Stepanovna Petrosian.'

De kleine vrouw zag bleek van opwinding en inspanning en liet zich ook door mijn verzekering dat ik hier zelf had willen blijven wachten niet tot bedaren brengen. Een nietsnut was haar zoon, hij maakte zich dan wel verdienstelijk voor het vaderland, maar een nietsnut bleef het.

Ze sluisde me door de bewaakte ingang naar de restauratieateliers van het instituut. Daar duurde het nog vrij lang voordat al het personeel was gearriveerd en ik eindelijk mijn object in ogenschouw kon nemen. Een handbijbel dus, een zogenaamd helend evangelieboek, met alleen die passages uit de evangeliën over Jezus' wonderbaarlijke genezingen, *sta op en ga, open je ogen en zie*, uit circa 1710, door mogelijke vochtschade was het boekblok gegolfd, de band beschadigd. Leren bekleding, waarschijnlijk kalfsleer, blindstempeling, vijftien centimeter breed, eenentwintig centimeter hoog. Ontbrekende delen aan de hoeken en uiteinden van de rug bij de kapitalen, kras- en schraapsporen op het voor- en het achterplat. Resten van de leren klep – de voor Armeense handschriften zo karakteristieke flap – plakten aan de binnenkant van het achterplat. De flap was nog voor een derde intact, sluitingen ontbraken geheel. Ik woog het in mijn handen, een kleine meloen, een middelgrote steen. Ik streek over de bandrug, die was vlak zoals bij oosterse handschriften.

'U bent vast vermoeid van de reis.'

'Integendeel.'

Evelina stuurde me niettemin weg, voor een oud handschrift moest je een uitgeslapen geest en rustige handen hebben, dus trok ik mijn koffer over het gehavende plaveisel naar

een betonnen flatgebouw van vier verdiepingen in een straat met de onuitspreekbare naam Tpagrichner. De ingang bevond zich op de binnenplaats naast een kinderspeelplaatsje. In het schemerdonker van het trappenhuis vond ik op de tweede verdieping de goede deur. Daarachter een woonkamer met een keukenhoek, een slaapkamer, een badkamer. Op het gangtafeltje lag een briefje: *Welcome Helene Mazavian, enjoy your stay!* Ik inspecteerde de douche, die kon allerlei kleuren licht geven en muziek spelen. In de slaapkamer stond een groot bed met een hoofdeinde van lichtroze imitatieslangenleer. Vanaf het bed keek je de hemel in. Ik haalde de prenten – een zeegezicht en de besneeuwde Ararat – van de muur, schoof ze achter de kast en prikte een foto van Danil boven het bed. Zijn vertrouwde oogopslag, liefdevol en met een zweem van spot. Ik zette mijn schoenen in de gang, hing mijn kleren op. Er was een strijkijzer, maar er waren niet genoeg klerhangers. Ik deed het raam open en keek uit over de binnenplaats. Het rook herfstig. Een man met een groene wollen muts stond te bellen bij de wip. Met zijn vrije hand roffelde hij op het verroeste staal. ‘Dikranian, luister je wel?’ riep hij verontwaardigd in het Russisch.

Dikranian. Abovyan. Petrosian. Mazavian. Ik deed het raam weer dicht. Op de ronde houten tafel in de woonkamer stond een schaal met granaatappels. Zo rood als het rood van Armeense manuscripten. Rode bomen, rode aarde, rode zee, hellepoort, hof van Eden, de rivieren Kishon, Gihon, Tigris en Eufraat, het rood gewonnen uit de Armeense schildluis, bij het krieken van de dag voorzichtig van een groen blaadje geschraapt, uitgekookt met zwavelzuur, gedroogd en vermalen tot verfpigment. Geen van beide messen in de keukenla

was scherp genoeg om de vrucht te openen. Ik pakte mijn scalpel, één sneetje en mijn bloes zat onder de rode spatten. Galzeep, kleeerhangertjes, keukenmessen, noteerde ik op een blaadje. Ik stond midden in de kamer en kon niet besluiten hoe ik me moest voelen, eenzaam of opgelucht.

Ik belde Danil en liet de telefoon lang overgaan. Ik zag hem ernaar zoeken, hoorde hem zachtjes zijn keel schrapen.

‘Hoe staat het met de Kaukasus?’

‘Somber is de Kaukasus.’

‘Hoe was je vlucht?’

‘In Moskou moest ik heel lang wachten.’

‘Hoe is je appartement?’

‘Interessant.’

‘En verder?’

‘Zullen we wel zien.’

‘Dikke zoen, eigenwijsje.’

MATENADARAN

In het ochtendlicht van de volgende dag vochten mussen om wat kruimels, hun gefladder bracht een levendig droog geruis voort. De herfst, ook hier een intieme vriend, vergezelde me op mijn weg naar het handschriftenarchief.

Bij de personeelsingang vier politieagenten, twee waren bladeren aan het vegen, een las de krant, de vierde ontfermde zich over mij. Ik overhandigde hem mijn paspoort.

‘Mazavian?’

‘Komt die naam veel voor?’

‘Nee. Maar hij bestaat. Armeense?’

‘Mijn moeder.’

‘U spreekt geen Armeens?’

‘Nee, het spijt me.’

‘Waarom bent u hier?’

‘Ik ben boekrestaurator. Een wetenschappelijk uitwisselingsprogramma. Evelina Stepanovna verwacht me.’

De agent was tevreden en wees me de lift. De andere drie keken me na. Onder het lopen knoopte ik mijn jas open. De een-na-laatste knoop bleef haken.

Evelina zat achter haar bureau en maakte nog even een notitie af voordat ze opstond en mij de hand reikte. Ze droeg een nauwsluitend mantelpakje, haar gewatergolfde haar had ze opgestoken in een fraaie knot.

‘Waarom staan er vier agenten voor de ingang?’ wilde ik weten.

‘Ze zijn blij dat ze werk hebben. Zekerheid voor alles. Bent u tevreden met uw appartement?’

‘Uiteraard.’

‘Hebt u al eerder met Armeense handschriften gewerkt, Helen?’

‘Ik heb er veel over gelezen, en in Istanbul had ik te maken met oosterse manuscripten.’

‘Hebt u in Istanbul gewerkt? Interessant. Hier zult u zich de Armeense bindtechniek eigen maken.’

‘Daarom ben ik hier.’

‘Inessa zal u in de geheimen ervan inwijden, zodra u zover bent. U bent al de derde restaurator uit Duitsland die bij ons komt werken.’

‘Is dat goed?’

‘Natuurlijk is dat goed, het maakt tenslotte deel uit van de vooruitgang.’

Evelina bracht me naar het restauratieatelier. Allen waren verdiept in hun werk, enkelen glimlachten verlegen, anderen gaven me vormelijk een hand. De luchtvochtigheid in dit vertrek was te hoog, dat voelde ik meteen, en het was te warm. Twintig graden Celsius is ideaal, en mensen met klamme handen hebben het verkeerde beroep gekozen. Evelina wees me een vrije werkplek bij het raam, het boek lag al klaar. Ik ging zitten, schoof het object wat naar links, legde het etui met mijn eigen gerei rechts, haalde toen de gereedschapssset van het instituut naar me toe en scheidde nuttig van onbruikbaar. Evelina stond nog achter me en knikte me toe: ‘Neemt u alle tijd, dit evangelieboek bestaat

al driehonderd jaar en de komende weken zal niemand het van u afnemen.’

Ik haalde diep adem en sloeg het boek voor het eerst open. Om te beginnen een reeks paginagrote taferelen uit het leven van Jezus. De stamboom van Jezus Christus, de annunciatie aan Maria, de aanbidding door de Drie Koningen. De aartsengel naderde voorzichtig van rechts, zijn kruisstaf een dunne streek. Maria droeg een driehoek in haar linkerhand en hield de vingers van haar rechterhand gespreid. In het midden de tekst in twee kolommen, in rode en zwarte inkt, geschreven in *bolorgir*, niet in *erkatagir*, dat vanaf de dertiende eeuw in toenemende mate werd gebruikt. Het schriftbeeld gaf in de halen een idee van de vloeiende beweging van de hand van de kopiïst. Ik noteerde: beginnende kopervraat in de miniaturen, kleuren vervaagd, initiaalarabesken en canontafels gedeeltelijk sterk verbleekt, in de stamboom van Jezus uitgesproken inactieve schimmel. Ik bladerde door. Hier het hemelgewelf, daar een duif, zijn snavel loodrecht op de aarde gericht, de heilige geest in duikvlucht, vogelmensen, vergulde sierletters. Dan een vrouwelijke gestalte in een purperen mantel. Het rood van haar mantel was goed behouden gebleven. Plinius de Oudere vermeldt in zijn *Naturalis historia* dat er voor de bereiding van één gram purper circa tienduizend purperslakken benodigd zijn. De slakken werden fijngestamp, een paar dagen lang in zout ingelegd en dan werd de massa met urine ingekookt tot er nog maar een zestiende deel van over was. Pas in het daglicht veranderde het geel door een enzymreactie in purperrood. De gestalte keek in haar purperen mantel misnoegd de wereld in. Ik noemde haar Tyros.

PURPER

Er was eens een man, er was eens vrouw en er was eens een grote modderkleurige hond. De hond lag graag in de schaduw van het huis, keek naar de bedrijvigheid op straat en sloeg Tyrus gade, een jonge nimf, een lui wicht dat niets uitvoerde en op het trappetje voor haar huis op blaadjes zat te kauwen. Katoen is me te ruw, het werk te zwaar, ik hou van drinken, ik hou van eten, tegen het vallen van de avond wil ik al naar bed, zong de luie nimf. Ze beminde een halfgod, die dag in dag uit heldendaden aan het verrichten was, en de nimf was ongelukkig. Toen ze op een warme avond uit wandelen gingen langs de kust van de Zwarte Zee, zei de nimf tegen haar halfgod: zie je die hond, hij loopt waar ik ook ga achter me aan. De halfgod legde zijn arm om de nimf en keek spottend naar het lelijke beest, dat in de spleten tussen de rotsen naar eetbaars liep te snuffelen. De hond vond een purperslak, zette er gulzig zijn tanden in en zijn lippen namen de kleur aan van het sappige rood van de slak. Met trillende stem verklaarde de nimf: mijn lieve Herakles, van zo'n schoonheid is dat rood dat ik pas weer de liefde met je zal bedrijven als je me een jurk geeft in die kleur. Toen de zomer ten einde liep kreeg ze wat ze had verlangd, en nu stond ze daar in haar purperen gewaad en was toch nog ongelukkig, want bij de bereiding van die

verfstof komt een onaangenaam zurige geur vrij die heel lang blijft hangen.